

FACULTADE DE FILOLOXÍA
FACULTADE DE XEOGRAFÍA E HISTORIA

**MÁSTER OFICIAL
ESTUDOS MEDIEVAIS EUROPEOS.
IMAXES, TEXTOS E CONTEXTOS**

Cultura escrita en latín na Idade Media

Profesores

JOSÉ MARÍA ANGUITA JAÉN

EVA MARÍA CASTRO CARIDAD

MANUEL E. VÁZQUEZ BUJÁN (Coordinador)

**GUÍA DOCENTE E MATERIAL DIDÁCTICO
2021/2022**

FACULTADE DE FILOLOXÍA. FACULTADE DE XEOGRAFÍA E HISTORIA

AUTORES: José María Anguita Jaén, Eva María Castro Caridad, Manuel Enrique Vázquez Buján
(Coordinador)

Edición electrónica. 2021

ADVERTENCIA LEGAL: Reservados todos os dereitos. Queda prohibida a duplicación total ou parcial desta obra, en calquera forma ou por calquera medio (electrónico, mecánico, gravación, fotocopia ou outros) sen consentimento expreso por escrito dos autores.

1. DATOS DESCRIPTIVOS DA MATERIA

- Nome e código:
Cultura escrita en latín na Idade Media (código P5091104)
- Tipo de materia:
Obrigatoria
- Número de créditos teóricos e prácticos:
6 (18 horas expositivas + 24 interactivas)
- Cuadrimestre:
Primeiro
- Prerrequisitos recomendados:
 - Capacidade de lectura en algunha lingua estranxeira de uso común na produción científica
 - Serán de utilidade (aínda que non imprescindibles, dada a orientación interdisciplinar da asignatura) algúns coñecementos sobre lingua e literatura latinas clásicas.
- Profesores que a imparten:
José María ANGUITA JAÉN (Filoloxía latina / Despacho 232 da Facultade de Humanidades - Lugo / correo: josem.anguita@usc.es)

Eva María Castro Caridad (Filoloxía latina / Despacho 422 da Facultade de Filoloxía / correo: eva.castro@usc.es)

Manuel Enrique VÁZQUEZ BUJÁN (Filoloxía latina / Despacho 425 da Facultade de Filoloxía / correo: manuele.vazquez.bujan@usc.es)
- Lingua(s) en que se imparte: Galego e español
- Horas e lugar de titorías:
José María Anguita Jaén: Xoves e venres de 10 a 13 horas, no despacho 232 da Facultade de Humanidades de Lugo. Alternativamente, os alumnos poderán exercer a titoría aproveitando o desprazamento do profesor, previa cita con el, nalgunha dependencia da Facultade de Filoloxía de Santiago de Compostela.

Eva María Castro Caridad: luns e martes de 13 a 16 horas, no despacho 422 da Facultade de Filoloxía.

Manuel E. Vázquez Buján: Martes de 9,30 a 13; mércores de 9:30 a 12 horas, no despacho 425 da Facultade de Filoloxía.
- Páxina web recomendada: <https://www.usc.gal/filrom/teaching/master/>
- Calendario e horario detallado de clases :
A materia impartirase en horario de 18,30 a 20,30 horas os días seguintes:

Outubro de 2021: 26, 27

Novembro de 2021: 2, 3, 8, 9, 10, 15, 16, 17, 22, 23, 24, 29, 30

Decembro de 2021: 1, 13, 14, 15, 20, 21

As actividades terán lugar nas aulas 3 e 6 da Facultade de Xeografía e Historia.

2. SENTIDO DA MATERIA NO PROCESO FORMATIVO DO MÁSTER

O sentido da materia no cadro académico do máster baséase nos puntos seguintes:

- (a) A tradición escrita, literaria ou documental, é un dos soportes fundamentais da información sobre o período medieval e o estudo dos textos ten unha relevancia grande e unha presenza transversal nas distintas materias que integran a oferta do máster.
- (b) O latín foi durante unha grande parte da Idade Media a única lingua de expresión escrita e na etapa final convive coas diferentes linguas vernáculas. Da mesma forma, a permeabilidade entre a tradición literaria latina e a vernácula foi constante.
- (c) Tendo en conta que os alumnos que ingresan no máster proceden de campos formativos diversos dentro das humanidades (Historia, Historia da Arte, Filoloxía, Filosofía) e mesmo das ciencias sociais (Xornalismo), o coñecemento esencial da tradición escrita latina na Idade Media resulta indispensable polo seu carácter propedéutico, particularmente para os alumnos de formación distinta da filolóxica.

3. OBXECTIVOS ESPECÍFICOS DA MATERIA

Partindo do feito de que o latín foi a lingua común de Occidente entre os finais da Antigüidade tardía e os inicios da época moderna, os obxectivos básicos da materia son os seguintes:

- (a) Trazar o cadro histórico no que o latín sofre as diversas transformación ao longo da Idade Media a partires dos cambios acontecidos na a Antigüidade tardía.
- (b) Definir os trazos lingüísticos que caracterizan o latín tardío e a súa transmisión ao latín medieval.
- (c) Acadar, mediante o contacto con exemplos representativos, que os alumnos poidan comprender os distintos textos latinos da Idade Media.
- (d) Transmitirles aos alumnos os paradigmas da valoración literaria dos textos latinos medievais e contextualizalos no marco cultural no que se producen.

4. CONTIDOS, TEÓRICOS E PRÁCTICOS

A) Contidos a desenvolver nas clases expositivas

- (a) Grandes movementos históricos que marcan a evolución da lingua latina desde a Antigüidade á Idade Media: as invasións bárbaras e a evolución da escola. Elementos vulgares, cristiáns, gregos e vernáculos
- (b) Os « renacementos » carolinxio e do século XII: a súa repercusión na evolución da lingua latina da Idade Media
- (c) Traxectoria do latín na Idade Media na Península Ibérica
- (d) Lexicografía latina medieval. Instrumentos lexicográficos e medios electrónicos
- (e) Fundamentos do estudo da literatura latina medieval: características do corpus, historia dos estudos, instrumenta
- (f) A Biblia e a súa esexese
- (g) A liturxía
- (h) Xéneros literarios en verso (ss. VI-XV)
- (i) Xéneros literarios en prosa (ss. VI-XV)
- (j) Retórica e oratoria
- (k) Periodización da Literatura Latina Medieval (1): época tardoantiga, carolinxia e monástica (ss. VI- XIⁱⁿ)
- (l) Periodización da Literatura Latina Medieval (2): Renacemento dos ss. XI^{ex} e XII e Baixa Idade Media (ss. XIII-XV)

B) Contidos a desenvolver nas clases interactivas

As clases interactivas terán os seguintes textos como obxecto de preparación e comentario:

-Cesáreo de Arles, *sermo* 13

-*Historia Compostelana* (selecta)

-Martín de Braga, *De correctione rusticorum* (selecta)

-Valerio del Bierzo, *De Bonello monacho*

-Algún documento da área galaico leonesa

-Textos de exexese bíblica: Isidoro de Sevilla, *De fide*

-Selección de textos de xéneros en verso (ss. VI-XV)

-Selección de textos de xéneros en prosa (ss. VI-XV)

-Retórica e oratoria: Un sermón del código calixtino

-Selección de textos tardoantigos e das idades carolinxia e monástica (ss. VI- XIⁱⁿ): Boecio, *De consolatione philosophiae*, *Ecloga Theoduli*

-Selección de textos do renacemento dos ss. XI^{ex} y XII e da Baixa Idade Media: Alano de Lille, *Anticlaudianus: Carmina Burana, Ludus de Passione*.

C) Lecturas e exposicións en grupos

En función do número de alumnos, estableceranse grupos de 3 estudantes que prepararán por escrito e expoñerán algunha lectura nos campos da lingua e da literatura latinas medievais (8 horas presenciais):

1. Á metade dos grupos de alumnos asignaráselles, baixo a tutela do profesor Vázquez Buján, unha lectura de carácter lexicográfico procedente das obras seguintes:

-E. Löfstedt, *Late Latin*, Oslo, 1959 (trad. italiana: *Il latino tardo*, Brescia, 1980)

-J. Varela Sieiro, *Léxico cotián na alta Idade Media de Galicia: o enxoval*, Sada, A Coruña, 2003.

-J. Varela Sieiro, *Léxico cotián na alta Idade Media de Galicia: a arquitectura civil*, Servizo de Publicacións e Intercambio Científico, Universidade de Santiago de Compostela, 2008.

2. Á outra metade dos grupos asignaráselles, baixo a tutela dos profesores José María Anguita Jaén ou Eva María Castro Caridad, unha lectura dos libro seguintes:

-E. R. Curtius, *Literatura europea y Edad Media Latina*, México-Madrid-Buenos Aires, 1976 (1^a ed. alemá 1948), 2 vols.

- R. J. Hexter – D. Townsend, *The Oxford Handbook of Medieval Latin Literature*, Oxford 2012.

- E. D'Angelo, *La letteratura latina medievale. Una storia per generi*, Roma, 2009.

5. BIBLIOGRAFÍA

(a) Bibliografía básica:

M. A. Andrés Sanz *et alii*, *La Hispania visigótica y mozárabe: Dos épocas en su literatura*, Salamanca, 2010.

M. Banniard, *Viva voce. Communication écrite et communication orale du IVe au IXe siècle en Occident latin*, Paris, 1992.

P. Bourgain, *Le latin médiéval*, avec la collaboration de M.-C. Hubert, Turnhout, 2005.

F. Brunhölzl, *Geschichte der lateinischen Literatur des Mittelalters*, 2 vols., München Munich, 1975-92 (trad. Francesa = *Histoire de la littérature latine du Moyen Âge*, 2 tomos en 3 vols., Turnhout, 1990-1996).

E. R. Curtius, *Literatura europea y Edad Media Latina*, México-Madrid-Buenos Aires, 1976 (1^a ed. alemana 1948), 2 vols.

E. D'Angelo, *La letteratura latina medievale. Una storia per generi*, Roma, 2009.

- J. Fontaine, *La Littérature latine chrétienne*, Paris, 1970.
- A. Fontán-A. Moure Casas, *Antología del latín medieval*, Madrid, 1987.
- J. de Ghellinck, *Littérature latine au Moyen Âge depuis les origines jusqu'à la fin de la renaissance carolingienne*, 2 vols., Mayenne, 1939.
- R. J. Hexter – D. Townsend, *The Oxford Handbook of Medieval Latin Literature*, Oxford 2012.
- C. Leonardi (dir.), *Letteratura latina medievale (secoli VI-XV). Un manuale*, Firenze, 2002.
- Lo spazio letterario del Medioevo, I. Il Medioevo latino*, 4 vols., Salerno, 1992-97.
- E. Löfstedt, *Late Latin*, Oslo, 1959 (trad. italiana: *Il latino tardo*, Brescia, 1980).
- M. Manitius, *Geschichte der lateinische Literatur des Mittelalters*, München, 1911-1936, 3 vols.
- D. Norberg, *Manuel pratique de latin médiéval*, Paris, 1968.
- P. Stotz, *Handbuch zur lateinischen Sprache des Mittelalters, Bd.2: Bedeutungswandel und Wortbildung -- Bd.3: Lautlehre -- Bd.4: Formenlehre, Syntax und Stilistik*, München, 1996-1998.

(b) Bibliografía complementaria:

- M. del P. Álvarez Maurín, *Diplomática asturleonesa. Terminología toponímica*. Universidad de León, 1994.
- J. Bastardas Parera, “El latín de la península ibérica, 4: El latín medieval”, *Enciclopedia lingüística hispánica*, I, Madrid, 1959, p. 251-290.
- M. C. Díaz y Díaz, “El latín de la península ibérica, 1: Rasgos lingüísticos; 3: Dialectalismos”, *Enciclopedia lingüística hispánica*, I, Madrid, 1959, p. 153-197; 237-250.
- “El latín de España en el siglo VII: Lengua y escritura según los textos documentales”, *Le septième siècle. Changements et continuités. Actes du Colloque bilatéral franco-britannique tenu au Warburg Institut les 8-9 juillet 1988*, ed. J. Fontaine-J. N. Hillgarth, London, 1992, p. 25-40.
- “La transición del latín al romance en perspectiva hispana”, *La transizione dal latino alle lingue romanze. Atti della Tavola Rotonda di Lingüística Storica. Università Ca' Foscari di Venezia, 14-15 giugno 1996*, a cura di J. Herman, Tübingen, 1998, p. 155-172.
- P. Dronke, *Women Writers of the Middle Ages: A Critical Study of Texts from Perpetua (203) to Marguerite Porete (1310)* Cambridge 1984.
- J. Gil, “El latín tardío y medieval (siglos VI-XIII)”, R. Cano (coord.), *Historia de la lengua española*, Barcelona, 2004, p. 149-182.
- F. González Muñoz, *Latinidad mozárabe*, A Coruña, 1996.
- M. Gouillet-M. Parisse (eds.), *Les Historiens et le latin médiéval. Colloque tenu à la Sorbonne les 9, 10 et 11 septembre 1999*, Paris, 2001.
- M. Lapidge, *Anglo-Latin literature 600-899*, London, 1996.

- C. Leonardi, *Medioevo Latino. La cultura dell'Europa cristiana*, Firenze 2004.
- F. A. C. Mantello-A. G. Rigg (eds.), *Medieval Latin. An Introduction and Bibliographical Guide*, Washington, 1996.
- Ch. Mohrmann, *Études sur le latin des chrétiens*, vol. I-IV, Roma, 1961-1977.
- J. L. Moralejo, "Literatura hispano-latina (siglos V-XVI)", en J. M^a. Díez Borque (ed.) *Historia de las literaturas hispánicas no castellanas*, Madrid, 1980, pp. 13-137.
- B. Munk Olsen, *La réception de la littérature classique au Moyen Âge*, Copenhague, 1995.
- R. Wright, *Latín tardío y romance temprano en España y la Francia carolingia*, Madrid, 1989 (versión orixinal inglesa, Liverpool, 1982).
- X. Varela Sieiro, *Léxico cotián na alta Edad Media de Galicia: o enxoval*, Sada, A Coruña, 2003.
- X. Varela Sieiro, *Léxico cotián na alta Edad Media de Galicia: a arquitectura civil*, Servizo de Publicacións e Intercambio Científico, Universidade de Santiago de Compostela, 2008.
- I. Velázquez Soriano, *Las pizarras visigodas (Entre el latín y su disgregación. La lengua hablada en Hispania, siglos VI-VIII)*, Real Academia Española, Instituto de la Lengua castellano y leonés, 2004.

(c) Edicións dos textos propostos para traballo nas clases:

Cesáreo de Arles

- Sancti Caesaris Arelatensis Sermones*, studio et diligentia D. Germani Morin, Turnholti, 1953 (CC-CIII).
- Césaire d'Arles, Sermons au peuple*, I, éd. M.-J. Delage, Paris, 1971.

Epistola de litteris colendis

- Monumenta Germaniae Historia, Capitularia Regum Francorum* I, p. 79.
- P. Riché, *Écoles et enseignement dans le Haut Moyen Age*, Paris, 1979, p. 353.
- P. Riché, *La educación en la cristiandad antigua*, Barcelona, 1983, pp. 130-130 (edición original: *De l'éducation antique à l'éducation chevaleresque*, Paris, 1968).

Exinardo

- Vie de Charlemagne*, L. Halphen (ed.), Paris, Les Belles Lettres, 1967.
- Vida de Carlomagno*, A. de Riquer (tr.), Barcelona, PPU, 1986.

Historia Compostelana

- Historia Compostellana*, ed. E. Falque, Turnholti, 1988 (CC-CM LXX).
- Historia Compostelana*. Introducción, traducción, notas e índices de E. Falque, Madrid, 1994.

Valerio do Bierzo

M. C. Díaz y Díaz, *Visiones del Más Allá en Galicia durante la Alta Edad Media*, Santiago, 1985.

M. C. Díaz y Díaz, *Valerio del Bierzo. Su persona, su obra*, León, 2006.

Documentos

J. A. Fernández Flórez - M. Herrero de la Fuente, *Colección diplomática del monasterio de Santa María de Otero de las Dueñas I (854-1108)*, León, 1999.

P. Floriano Llorente, *Colección diplomática del monasterio de San Vicente de Oviedo (años 781-1200), I parte*. Oviedo 1968.

M. Lucas Álvarez, *El Tumbo de San Julián de Samos (siglos VIII-XII). Estudio introductorio. Edición diplomática. Apéndices e índices*, Santiago de Compostela 1986.

Biblia e exégesis

Isidoro de Sevilla, *Sobre la fe católica contra los judíos*, E. Castro Caridad – F. Peña Fernández (eds.), Sevilla, Servicio de Publicaciones, 2012.

Textos litúrgicos

Ordo romanus ad dedicandam ecclesiam, en C. Vogel – R. Elze (eds.) *Le Pontifical romano-germanique du dixième siècle*, 3 vols., Città del Vaticano 1963-1972, vol 1, pp. 82-89

Ordo Missae del Sacramentatio Gregoriano, en C. Deshusses (ed.) *Le sacramentaire grégorien. Ses principales formes d'après les plus anciens manuscrits*, Specilegium Friburgense 16, pp. 85-92

Retórica e oratoria

Liber sancti Jacobi. Codex Calixtinus, Herbers, K. – Santos Noia, M (eds.), Santiago de Compostela 1987.

Boecio

De consolazione philosophiae, C. Moreschini (ed.), Monachi et Lipsiae, Teubner 2005.

Ecloga Theoduli

F. Mosetti Casaretto (ed.), *Teodulo. Ecloga: Il canto della verità e della menzogna*, Firenze, SISMELE, 1997

Dramas litúrgicos

Ludus de passione (CB 16)*, en W. Meyers – A. Hilka (eds), *Carmina Burana* (3 vols.), Heidelberg, Carl Winter, 1930-1970.

Carmina Burana

W. Meyers – A. Hilka (eds), *Carmina Burana* (3 vols.), Heidelberg, Carl Winter, 1930-1970.

Alano de Lille

Anticlaudianus, R. Bossuat (ed.), Paris, Vrin 1955

6. COMPETENCIAS QUE SE DEBEN ACADAR

Os alumnos deberán acadar a competencia no manexo dos textos latinos medievais, tanto literarios como documentais, particularmente en cada un dos ámbitos seguintes:

- (a) Identificación das características lingüísticas que definen un texto como mediolatino.
- (b) Comprensión dos textos latinos da Idade Media.
- (c) Valoración dos textos desde a perspectiva da súa elaboración e do seu valor literario.
- (d) Contextualización no marco cultural no que se producen.

7. METODOLOXÍA E RECURSOS

O desenvolvemento das clases e da preparación da materia levarase a cabo do xeito seguinte:

- (1) Explicación por parte dos Profesores dos fundamentos lingüísticos e literarios sobre os que se asenta a evolución da cultura escrita en latín na época medieval.
- (2) Lectura e comentario de textos escollidos para ilustrar a evolución da cultura escrita en latín na Idade Media coa participación activa dos estudantes.
- (3) Presentación para debate por parte de cada un dos grupos da lectura prevista no apartado V.C).

Utilizase o Campus Virtual da USC para a presentación de materiais e contidos, e para a realización dalgunhas actividades.

8. SISTEMA DE AVALIACIÓN

O 30% da cualificación corresponderá á asistencia e participación activa nas clases presenciais e nas actividades delas derivadas. A asistencia verificarase mediante a sinatura en cada unha das clases e as ausencias deberán xustificarse diante do profesor; no caso de seren máis dunha, poderase esixir a realización dalgunha lectura compensatoria, da que se dará conta escrita. Para a avaliación da participación activa, tomarase en consideración o nivel de intervencións mediante comentarios ou preguntas, sobre todo nas clases interactivas, así como o atinado das intervencións. A exposición da lectura realizada valorarase neste apartado.

O outro 70% corresponderá á lectura realizada, da que se fará presentación en grupo e da que se entregará unha versión escrita individual, que deberá atender a toda a materia obxecto da exposición do grupo. Este traballo, baixo a dirección dun dos profesores, seguirá as pautas indicadas no apartado final da guía docente e terá como datas límite de entrega o 14 de xaneiro de 2022 para a primeira oportunidade e o 15 de xuño do mesmo ano para a segunda. Para a avaliación do traballo, tomaranse en consideración a súa estruturación, a redacción, a capacidade para complementar os datos da lectura inicial e o nivel de formalización.

No caso do alumnado que teña dispensa de asistencia, segundo o disposto na instrución nº

1/2017 da Secretaría Xeral da USC, o 100 % correspondente a asistencia e participación será complementado cun sistema individualizado de avaliación acorde aos motivos da dispensa.

Para os casos de realización fraudulenta de exercicios ou probas será de aplicación o recollido na *Normativa de avaliación do rendemento académico dos estudantes e de revisión de cualificacións*.

9. OBSERVACIÓNS

(1) Metodoloxía e recursos:

(a) No caso de que sexa de aplicación o “Escenario 2: distanciamento (restricións parciais á presencialidade física)”, do “Plan de continxencia para o desenvolvemento da docencia no curso 2021-22” da USC, acordado en Consello de Goberno do 30 de abril de 2021, combinarase a docencia presencial coa virtual. A docencia expositiva será impartida maioritariamente de xeito virtual. Os profesores canalizarán as directrices da explicación e os materiais complementarios para a súa implementación a través dos medios disponibles da USC, como a aula virtual, o correo electrónico, ferramenta TEAMS, etc. A docencia práctica interactiva será impartida maioritariamente de xeito presencial. Os profesores proporánlles aos estudantes os textos previstos para a súa lectura, comprensión e comentario. Os alumnos prepararán os textos e someteranos á revisión e corrección por parte dos profesores de xeito presencial e, se fose preciso, a través dos medios virtuais. A presentación oral do traballo por parte dos alumnos, contemplada no apartado C dos contidos, quedará suprimida.

(b) No caso de que sexa de aplicación o “Escenario 3. Peche das instalacións”, do “Plan de continxencia para o desenvolvemento da docencia no curso 2021-22” da USC, acordado en Consello de Goberno do 30 de abril de 2021, a docencia será unicamente virtual. Os profesores seguirán a mesma metodoloxía ca na parte virtual do Escenario 2. A presentación do traballo por parte dos alumnos, contemplada no apartado C dos contidos, quedará suprimida.

Nos dous escenarios contemplados, especialmente no caso do peche das instalacións, os profesores poderán levar a cabo reunión virtuais a través da ferramenta Teams.

(2) Sistema de avaliación:

Tendo en conta o sistema de avaliación contemplado no caso do “Escenario 1. Normalidade adaptada (sen restricións á presencialidade física)” —avaliación continua e traballo final—, manterase o mesmo para os supostos de aplicación dos escenarios 2 “distanciamento (restricións parciais á presencialidade física)” e 3 “peche das instalacións”, outorgando a totalidade da parte da cualificación reservada para o traballo individual á versión escrita do mesmo.

En todas estas tarefas que haberán de realizar e entregar os alumnos para a súa avaliación por parte do profesorado, e seguindo as indicacións normativas da USC referidas ao plaxio e ao uso indebido das tecnoloxías na realización de tarefas ou probas, é preciso indicar que “Para os casos de realización fraudulenta de exercicios ou probas será de aplicación o recollido na *Normativa de avaliación do rendemento académico dos estudantes e de revisión de cualificacións*”.

9. OUTRAS INFORMACIÓNS DE UTILIDADE

ORGANIGRAMA DO DESENVOLVEMENTO DA MATERIA

Segundo o sistema de cómputo establecido, os alumnos dedicarán a esta materia un tempo total de 150 horas, coa distribución que deseguido se indica:

Actividades	Horas presenciais	Horas de Traballo autónomo	Total
Clases expositivas	18	22	40
Clases interactivas	16	50	66
Lectura + debate	8	36	44
Total	42	108	150

CALENDARIO DE ACTIVIDADES PRESENCIAIS

CLAVE DOS TIPOS DE ACTIVIDADE: CE = Clase expositiva; CI = Clase interactiva; S = Seminario

OUTUBRO 2021 (4 horas)	
Exposición sobre o tránsito do latín antigo ao latín da Idade Media (Dr. Vázquez Buján)	2 - CE
Lectura e comentario en grupo dun sermón de Cesáreo de Arles (Dr. Vázquez Buján)	2 - CI

NOVIEMBRE 2021 (26 horas)	
ACTIVIDADE	Nº DE HORAS E TIPO
Exposición sobre o renacemento carolinxio e a súa repercusión no latín escrito (Dr. Vázquez Buján)	2 – CE
Lectura e comentario de capítulos da <i>Vita Caroli Magni</i> de Exinardo e da <i>Epistola de litteris colendis</i> de Carlomagno (?) (Dr. Vázquez Buján)	2 - CI

Exposición sobre o renacemento do século XII e a súa repercusión no latín escrito (Dr. Vázquez Buján)	2 - CE
Lectura e comentario en grupo dun capítulo da <i>Historia Compostelana</i> (Dr. Vázquez Buján)	2 - CI
Exposición sobre o latín visigótico e o latín medieval hispano (Dr. Vázquez Buján)	2 - CE
Lectura e comentario en grupo dalgún documento latino do noroeste peninsular e dalgún capítulo de Valerio do Bierzo (Dr. Vázquez Buján)	2 - CI
Presentación e posta en común das lecturas correspondentes ao libro de E. Löfstedt; cf. apartado C.1 (Dr. Vázquez Buján)	2 - S
Presentación e posta en común das lecturas correspondentes aos libros de J. Varela Sieiro; cf. apartado C.1 (Dr. Vázquez Buján)	2 - S
Exposición sobre as características xerais da literatura latina medieval. Características do corpus, historia dos estudos e <i>Instrumenta</i> . (Dra. Castro Caridad)	2 - CE
A Biblia e súa exexese. (Dra. Castro Caridad)	1 - CI
Lectura e comentario en grupo do tratado <i>De fide</i> , de Isidoro de Sevilla (Dra. Castro Caridad)	1 - CE
Exposición sobre a liturxia (Dr. Anguita Jaén)	1 - CE
Lectura e comentario en grupo do <i>Ordo missae</i> (Sacramentario gregoriano) e do <i>Ordo romanus ad dedicandam ecclesiam</i> (Sacramentario de Angulema) (Dr. Anguita Jaén)	1 - CE
Exposición sobre os xéneros literarios en verso e en prosa(ss. VI-XV) (Dr. Anguita Jaén)	2-CE
Lectura e comentario en grupo dunha selección de textos métricos e rítmicos, e representativos dos distintos xéneros prosísticos (ss. VI-XV) (Dr. Anguita Jaén)	2 - CI

DECEMBRO 2021 (12 horas)

Exposición sobre Retórica e Oratoria na Idade Media Latina (Dra. Castro Caridad)	1 – CE
Lectura e comentario en grupo dun sermón do <i>Codex Calixtinus</i> (Dra. Castro Caridad)	1 – CI
Exposición sobre a periodización da literatura latina medieval (periodos tardoantigo, carolinxio, feudal, Renacemento do s. XII e época Baixo Medieval (Dr. Anguita Jaén)	4 – CE
Lectura e comentario en grupo de textos literarios latinos dos distintos periodos: Boecio, <i>Consolatio Philosophiae</i> ; <i>Ecloga Theoduli</i> ; Alano de Lille, <i>Anticlaudianus</i> ; <i>Carmina Burana</i> ; e <i>Ludus de passione</i> (Dr. Anguita Jaén)	2 – CI
Presentación e posta en común das lecturas correspondentes á monografía de E. R. Curtius; cf. apartado C.2 (Dr. Anguita Jaén)	4 - S

MATERIAIS DE APOIO

EXEMPLO DE TEXTO CON DIRECTRICES PARA O TRABALLO NAS CLASES INTERACTIVAS:

Un sermón de Cesáreo, bispo de Arles entre 503 e 543.

Cristianismo e paganismo na Galia

Rogo uos, fratres carissimi, ut adtentius cogitemus quare christiani sumus, et crucem christi in fronte portamus. Scire enim debemus quia non nobis sufficit quod nomen christianum accepimus, si opera christian non fecerimus ... Omni die dominico ad ecclesiam conuenite: si enim infelices Iudaei tanta deuotione celebrant sabbatum, ut in eo nulla opera terrena exerçant, quanto magis christiani in die dominico soli deo uacare et pro animae suae salute debent ad ecclesiam conuenire? Quando ad ecclesiam conuenitis, pro peccatis uestris orate: nolite rixas committere, nolite lites et scandala concitare; qui ad ecclesiam ueniens haec fecerit, ibi se litigando uulnerat, ubi se orando sanare potuerat. In ecclesia stantes nolite uerbosare, sed lectiones diuinas patienter audite: qui enim in ecclesia uerbosare uoluerit, et pro se et pro aliis malam redditurus est rationem, dum uerbum Dei nec ipse audit, nec alios audire permittit. Decimas de fructibus uestris ad ecclesiam reddite. Qui fuit superbus, sit humilis; qui erat adulter, sit castus; qui solebat furtum facere uel res alienas inuadere, etiam de propria substantia incipiat pauperibus erogare. Qui fuit inuidus, sit benignus; sit patiens, qui fuerat iracundus; qui fecit iniuriam, cito ueniam petat; cui iniuria facta est, cito dimittat. Quotiens aliqua infirmitas superuenerit, corpus et sanguinem Christi ille qui aegrotat accipiat; oleum benedictum a presbyteris humiliter ac fideliter petat, et inde corpusculum suum ungueat, ut illud quod scriptum est impleatur in eo: 'Infirmitur aliquis? Inducat presbyteros, et

orent super eum unguentes eum oleo: et oratio fidei saluabit infirmum, et adleuabit eum Dominus; et si in peccatis sit, dimittuntur ei.' Videte, fratres, quia qui in infirmitate ad ecclesiam currit, et corporis sanitatem recipere, et peccatorum indulgentiam merebitur obtinere. Cum ergo duplicia bona possimus in ecclesia inuenire, quare per praecantatores, per fontes et arbores et diabolica fylacteria, per caraios aut aruspices et diuinos uel sortilogos multiplicia sibi mala miseri homines conantur inferre?

Sicut iam supra diximus, filios et omnes familias uestras admonete semper, ut caste et iuste ac sobrie uiuant; nec solum eos uerbis, sed etiam exemplis ad bona opera prouocate. Ante omnia, ubicumque fueritis, siue in domo, siue in itinere, siue in conuiuio, siue in concessu, uerba turpia et luxuriosa nolite ex ore proferre: sed magis uicinos et proximos uestros iugiter admonete, ut semper quod bonum est et honestum loqui studeant; ne forte detrahendo, male loquendo, et in sanctis festiuitatibus choros ducendo, cantica luxuriosa et turpia proferendo, de lingua sua, unde deberent Deum laudare, inde sibi uulnera uideantur infligere. Isti enim infelices et miseri, qui ballationes et saltationes ante ipsas basilicas sanctorum exercere nec metuunt nec erubescunt, et si christiani ad ecclesiam ueniunt, pagani de ecclesia reuertuntur; quia ista consuetudo ballandi de paganorum obseruatione remansit. Et iam uidete qualis est ille christianus, qui ad ecclesiam uenerat orare, et neglecta oratione sacrilegia paganorum non erubescit ex ore proferre. Considerate tamen, fratres, si iustum est ut ex ore christiano, ubi corpus christi ingreditur, luxuriosum canticum quasi uenenum diaboli proferatur. Ante omnia, quicquid uultis uobis ab aliis fieri, hoc aliis facite; quod uobis non uultis fieri, nulli alii feceritis. Quam rem si uoueritis implere, ab omni peccato potestis uestras animas liberare: quia et qui litteras non nouit, istas duas sententias memoriter tenere, et cum dei adiutorio operibus et potest et debet implere.

Et licet credam quod illa infelix consuetudo, quae de paganorum profana obseruatione remansit, iam uobis castigantibus de locis istis fuerit deo inspirante sublata, tamen si adhuc agnoscitis aliquos illam sordidissimam turpitudinem de annicula uel ceruulo exercere, ita durissime castigate, ut eos paeniteat rem sacrilegam commisisse. Et si, quando luna obscuratur, adhuc aliquos clamare cognoscitis, et ipsos admonete, denuntiantes eis quod graue sibi peccatum faciunt, quando lunam, quae deo iubente certis temporibus obscuratur, clamoribus suis ac maleficiis sacrilego ausu se defensare posse confidunt. Et si adhuc uidetis aliquos aut ad fontes aut ad arbores uota reddere, et, sicut iam dictum est, caraios etiam et diuinos uel praecantatores inquirere, fylacteria etiam diabolica, characteres aut herbas uel sucinos sibi aut suis adpendere, durissime increpantes dicite quia, quicumque fecerit hoc malum, perdit baptismi sacramentum. Et quia audiuius quod aliquos uiros uel mulieres ita diabolus circumueniat, ut quinta feria nec uiri opera faciant, nec mulieres laneficium, coram Deo et angelis eius contestamur quia, quicumque hoc obseruare uoluerint, nisi per prolixam et duram paenitentiam tam graue sacrilegium emendauerint, ubi arsurus est diabolus, ibi et ipsi damnandi sunt. Isti enim infelices et miseri, qui in honore Iouis quinta feria opera faciunt, non dubito quod ipsa opera die dominico facere nec erubescant nec metuant. Et ideo quoscumque tales esse cognoueritis, durissime castigate; et si se emendare noluerint, nec ad conloquium nec ad conuiuium uestrum eos uenire permittite: si uero ad uos pertinent, etiam flagellis caedite, ut uel plagam corporis timeant, qui de animae suae salute non cogitant. Nos enim, fratres carissimi, cogitantes periculum nostrum paterna uos sollicitudine admonemus: si nos libenter auditis, et nobis facitis gaudium, et uos feliciter peruenietis ad regnum. Quod ipse praestare dignetur, qui cum Patre et Spiritu sancto uiuit et regnat in saecula saeculorum. Amen.

Nota: Hai tradución francesa na edición de Delage (cf. Bibliografía) (Biblioteca de Filoloxía: 4Xx-CAES.AREL. 2/1; Biblioteca de Xeografía e Historia: 3Xn-431/175); tamén en Norberg, *Manuel pratique* (cf. Bibliografía), p. 93-99.

Liñas directrices de comentario e debate:

(a) Aspectos históricos: posición do cristianismo diante da pervivenza das tradicións relixiosas e dos ritos pagáns.

(b) A convivencia da tradición retórica e culta co estilo simple e claro.

(c) Perspectiva lingüística:

- cambios na estrutura gramatical

- cristianización do léxico

RELACIÓN DE TRABALLOS PROPOSTOS

Segundo quedou explicado no apartado 4 (Contidos, teóricos e prácticos), punto C (**Lecturas e exposicións en grupo**), os estudantes formarán grupos, preferiblemente de 3 persoas, que levarán a cabo a lectura e presentación na clase dalgún capítulo de obras significativas no campo do latín e da literatura latina da Idade Media, **obras que se relacionan no mesmo apartado 4 C**. Este traballo de posta en común, deberá ter unha **versión escrita individual**, para a que se recomenda a consulta de bibliografía complementaria, que variará en función do traballo do que se trate. Por exemplo, no caso dos traballos de léxico, será necesaria a incorporación de datos dos dicionarios máis completos para perfeccionar a metodoloxía de análise e configuración da investigación básica e para familiarizarse co manexo dos grandes instrumentos de traballo. Na versión escrita individual do traballo deberá evitarse toda forma de plaxio, especialmente nas partes das que se encargaron outros estudantes do mesmo grupo para a exposición oral. En calquera caso, queda sometida á decisión do grupo de profesores da asignatura a consideración dos casos particularmente ambiguos.

Relación de posibles temas de traballo:

1. Influxo cristián no latín da Idade Media
2. Variacións locais
3. Léxico do enxoval doméstico en documentación latina de Galicia
4. Léxico da edificación en documentación latina de Galicia
5. Revisión da evolución dun xénero literario
6. Revisión dun motivo literario
7. Tipos de exexese
8. O libro

Recomendacións para a realización do

Traballo individual

En función do tema da súa elección, e consonte co establecido no apartado 8 (Sistema de avaliación), cada estudante preparará baixo a tutela dun dos profesores da materia un traballo escrito que terá como datas límite de entrega o 14 de xaneiro de 2022 para a primeira oportunidade e o 15 de xuño do mesmo ano para a segunda. Este traballo deberá aterse ás seguintes pautas:

- Trátase dun traballo de iniciación á análise e ao manexo de datos léxicos ou literarios, polo que ten que combinar o resumo da información contida na obra de lectura tomada como punto de partida e as observacións persoais derivadas da información complementaria que eventualmente se poida atopar sobre o tema.
- Resulta fundamental a observación atenta dos materiais obxecto de estudo.
- Non se debe abusar das citas bibliográficas extensas; é preferible recoller as ideas principais e remitir ás obras en cuestión para completar a información.
- Extensión máxima: quince folios, en letra de corpo 12, con interlineado de 1,5 liñas (agás para as notas a rodapé, que irán en corpo 10).
- Bibliografía: ao final do traballo, seguindo un dos seguintes modelos:
 - a) Apelido, N. (ano), *título*, lugar: editorial. // Apelido, N. (ano), “título”, *revista*, vol., pp. // Apelido, N. (ano), “título”, *título da miscelánea*, lugar: editorial, pp.
 - b) Apelido, N., *título*, lugar: editorial, ano // Apelido, N., “título”, *revista*, vol., ano, pp. // Apelido, N., “título”, *título da miscelánea*, lugar: editorial, ano, pp.
- Referencias bibliográficas no texto do traballo ou en notas a rodapé: abreviadas: a) Apelido, ano: pp.; b) Apelido, *tít.abrev.*, pp.
- Coidarase de xeito especial a redacción e a puntuación.
- Non pode faltar un índice ao principio do traballo, nin unha breve introdución que explique os obxectivos que persegue.